

tillhörde de en andlig och social gemenskap i brödraförsamlingen. Ett egalitärt synsätt gjorde sig gällande i relationen mellan människor. Medlemmarna kallade sig "bröder" och "syst-rar". Levnadsberättelserna lästes upp vid be-rättarens begravning och kom i många fall att kopieras och spridas vidare inom väckelsen. Några utvalda levnadslopp blev också tryck-ta. Den sångbok som användes och som lev-nadsberättelserna ofta hänvisar till, var *Sions sånger* som kom ut första gången 1743.

För församlingarna i Sverige fanns dia-sporainstruktioner författade i Herrnhut 1767 om hur levnadsbeskrivningarna skulle utfor-mas och vilka dygder som var de primära och som skulle genomsyra medlemmarnas liv. Det gällde "brännande kärleksfullhet", "ömsint-het", "ödmjukhet", "återhållsamhet", "exem-plarisk vandel" och "förnöjsam" liksom "själbehärskning". Dessa levnadsregler ut-gjorde inget hinder för att medlemmarna ock-så var aktivt handlande människor inom sina yrken eller inom församlingen. Flera av dem gjorde många resor som diasporaarbetare.

Åberg gör en kvantitativ sammanställning i tabeller om hur många gånger som de ovan-nämnda termerna kommer till användning i de sextio levnadsberättelserna. Särskilt fre-kvent är ordet kärlek som omtalas 111 gånger och förnöjsam 67 gånger. Ömsint förekommer bara fyra gånger och ödmjuk tre gånger. I 116 fall använder berättarna uttrycket "stilla" och "stillhet". Dessa ord förekom särskilt som uttryck för känslomässiga och fysiska till-stånd i samband med personens sjukdom och bortgång.

Åbergs främsta ambition är att sätta in lev-nadsberättelserna i sitt sociala och kulturella sammanhang i samtiden. Fokus är herrnhu-tismen som folklig rörelse och hur den förhål-ler sig till det tidiga 1800-talets framväxande medelklasser och borgerligt moderna uttryck för individualism. Denna koppling är enligt honom svår att leda i bevis utifrån de stude-rade sextio självbiografierna. Författaren är nog med att markera att hans resonemang

i stor uträkning är spekulativa, det vill säga sannolika tolkningar. På s. 125 skriver han: "Det är självfallet omöjligt att veta vilken eller vilka av ovannämnda resonemang som kvalificerar sig som något mera än enbart en gissning." På s. 130 uppger författaren: "Listan på mer eller mindre sannolika berö-ringspunkter mellan 1700-talets herrnhutism och 1800-talets samhälle skulle kunna göras längre."

Författaren framhåller att han inte kan generalisera vare sig genus- eller klassfrågor och inte heller regionala variationer utifrån de sextio levnadsberättelserna. Ett typiskt uttryck för detta synsätt framkommer på s. 39 där Åberg skriver: "Med reservation för underlagets litenhet ..." Han skiljer på hur många som var kvinnor respektive män utan att finna några klara skillnader i deras berät-tande. Ett sådant kvantitativt tänkande skulle inte behöva vara det viktiga vid analyserna av materialet. Som etnolog hade jag i stället velat fördjupa mig i innehållet i berättelserna för att därigenom komma levnadsberättarna närma-re in på livet, deras tankar och idéer. Citaten från levnadsintervjuerna, som inte är särskilt många i boken, har i detta hänseende ett vik-tigt värde.

Trots dessa anmärkningar är boken väl värd att läsa med tanke på aktuella kultur-vetenskapliga diskussioner om folkligt skri-vande i äldre tid.

Anders Gustavsson, Oslo universitet/Henån

Katarina Ek-Nilsson, Birgitta Meurling, Marianne Liliequist, Annika Nordström: *Min mormor. Kvinnoliv i en annan tid*. Bokförlaget h:ström, Umeå 2023. 316 s., ill. ISBN 978-91-7327-318-3.

Vem skulle inte vilja skriva en bok om sin mormor eller någon annan närstående släk-ting? Åtminstone kliar det i mina fingrar att

starta ett sådant projekt om tid skulle finnas. Etnologerna Katarina Ek-Nilsson, Birgitta Meurling, Marianne Liliequist och Annika Nordström har gjort just det – skrivit en gemensam bok om sina mormödrar. Etnologer eller folklorister är tränade på att skapa biografier med utgångspunkt i olika typer av material: brev, dagböcker, fotografier, spontana och mer strukturerade intervjuer. Vissa uppgifter behöver kontrolleras med kyrkböcker och andra officiella dokument för att ge stads- åt berättelsen. Denna metod kallas i boken för detektivarbete, att utgående från vissa pusselbitar skapa sig en helhet. Det här gäller främst Birgitta Meurlings personporträtt av sin mormor som hon aldrig träffade. De andra texterna bygger till viss del på egna hågkomster av sin mormor varvat med andra källor. Jag skulle gärna ha läst mer om hur detta detektivarbete gick till i praktiken, det vill säga ha tillgång till en mer utvecklad metodologisk diskussion kring skapandet av levnadsberättelserna. Som inspiration för *Min mormor* nämns Yvonne Hirdmans studie om sin mamma, *Den röda grevinnan: En europeisk historia* (2010). I inledningen gör sig författarna tankar om etik – och de kommer fram till att ingen person kan ta skada av det som de skriver i boken. Det framgår i boken att det är författarnas berättelse som presenteras, inte mormödrarnas. Jag skulle gå ett steg vidare genom att säga att lika mycket som boken handlar om de fyra författarnas mormödrar, mejslas en bild av dem själva fram.

Boken handlar om mormödrarna Anna (1892–1981), Esther (1895–1956), Kajsa (1896–1986) och Anna (1901–1987). Dessa fyra kvinnor hade olika bakgrund, men de sammanflätas av gemensamma – men därmed sagt inte enhetliga – erfarenheter av uppväxt, äktenskap, moderskap och ett Sverige i förvandling. Vi möter Anna från Småland som i unga år emigrerade till New York. Där gifte hon sig, men maken omkom. Som ung änka reste hon tillbaka till Småland och träffade en ny make och blev bondhustru. Esther, dotter

till en fabrikör, blev hemmafru med representationsuppgifter i ett högborgerligt hem i Norrköping. I unga år besökte hon Berlin, där förlovade hon sig med tysk man som stupade i krig. Intressant här är att varken barnbarnen Katarina eller Birgitta hade känt till att deras mormödrar tidigare varit gifta respektive förlovade. Det var något som det inte talades om, utan här gällde en tystnadens kultur. Detektivarbetet resulterade således i ny kunskap om kvinnornas livsöden.

Kajsa levde som småbrukarhustru i norra Jämtland. Berättelsen om Kajsa formuleras kring regelbundet framträdande kriser; hon kunde inte förverkliga sin dröm att bli lärarinna, sonens död förföljde henne genom hela livet och i slutet av livet framträder en bitterhet över att bli tvungen att bo på ålderdomshem.

I Annas berättelse framträder ett arbetarsamhälle i Göteborg, präglad av trångboddhet men också av politiskt uppvaknande. Som ung och som änka förvärvsarbetade Anna, medan hon under tiden som gift skötte barnen och hushållet.

I boken framträder fyra kvinnoöden från början av 1900-talet till 1980-talet. De personliga människoödena formas av och relateras till omgivande händelser i samhället: det handlar om spanska sjukan, svält, att leva i skuggan av krig, drömmar om utbildning, synen på sexualitet, religionens betydelse, äktenskap och barn, husmorssysslor och om att göra rätt för sig, förlust av nära och kära, ett liv på ålderdomens höst och om hur olika samhällsklasser hade olika förutsättningar för att skapa sig ett gott liv. För det mesta presenteras personporträtten med utgångspunkt i en kronologi men författarna stannar också upp vid vissa teman.

Relationen mellan det individuella livsloppet och samhällets omgivande strukturer ges viss plats, men boken kunde ha utgjort ett mer omfattande vetenskapligt bidrag och på så sätt resulterat i ett större allmänintresse genom att i högre utsträckning relatera till övrig forskning om kvinnoliv, skapandet av

levnadsberättelser och framväxten av ett välbärgat Sverige.

Däremot saknas inte engagemang i boken. Det är uppenbart att alla fyra, numera seniora etnologer, har upplevt uppgiften att skapa en bild av sin mormor som värdefull och också rolig. Det är också engagemanget som gör att texten är lätt att ta till sig – jag sträckläste boken på två kvällar. Men jag får också en känsla av att författarna blivit väldigt betagna av uppgiften att skriva boken. Att det finns ett emotionellt band mellan mormödrarna och barnbarnen går inte att ta miste på. Det är en mycket läsvärd bok om fyra kvinnoöden.

Lena Marander-Eklund, Åbo

Från Pehr Stenbergs värld. Alf Arvidsson, Ina Lindblom, Richard Pettersson, Göran Stenberg, Ola Wennstedt & Fredrik Elgh (utg.). Umeå universitet, Umeå 2023. 176 s., ill. ISBN 978-91-8070-196-9.

Den norrländske prästen Pehr Stenberg föddes på en lantgård i Umeå socken 1758. Han fick möjlighet att studera först i Umeå och sedan vid universitetet i Åbo för att bli präst. Under studietiden försörjde han sig som informator i förnäma finlandssvenska hushåll, särskilt bland militärer och jurister. Han prästvigdes i Åbo 1786 och disputerade 1789 på en botanisk avhandling om havtorn. Därefter återvände han till hembygden och var från 1792 komminister i Umeå stad. Från 1804 fram till sin död 1824 var han komminister i Umeå landsförsamling.

Stenberg skrev från omkring 1780 och fram till sin död 1824 på en utförlig levnadsbeskrivning som omfattade nära 5000 handskrivna sidor. En hel del brev citeras. Det gäller både mottagna brev och koncept till sådana som Stenberg sänt. Han upprättade själv ett personregister.

Texten är en självbiografi där Stenberg beskriver faktiska händelser men även många

drömmar som han har haft. Det förekommer också flera känslomässiga reaktioner från hans sida. Han återger ofta vad olika människor har sagt. Det leder också till hans kommentarer när han nedtecknar sina minnesbilder i efterhand.

Levnadsbeskrivningen fanns länge i släktens förvar. Den blev uppmärksammas i samband med att den donerades till Kungliga biblioteket i Stockholm 2010. Sedan utgavs den i fem band av Forskningsarkivet vid Umeå universitet under åren 2014–2018. Ett värdefullt sakregister har utarbetats av folkloristen Alf Arvidsson.

I den här recenserade antologin gör några Umeåforskare analyser av innehållet i levnadsbeskrivningen och av personen Pehr Stenberg. Framställningen är en redovisning av projektet "Emotions in the 18th Century Everyday Life Class, Gender, and Godliness in Pehr Stenberg's Autobiography", som pågick i Umeå 2018–2023. Inledningen av antologin har skrivits av projektledaren Alf Arvidsson.

I det första kapitlet presenteras utgivningsprocessen av levnadsbeskrivningen av de forskare som var huvudansvariga för detta arbete. Det gäller ättlingen och nordisten Göran Stenberg, nordisten Ola Wennstedt och virologen Fredrik Elgh.

I ett följande kapitel undersöker Alf Arvidsson hur Stenberg bearbetade sitt sociala arv från en bondemiljö när han valde att bli präst. Han kämpade med att tillägna sig prästerlig status i kontakter med både herrskap och bönder. Han tonade visserligen ned sin bondebakgrund, men samtidigt var han noga med att försvara folkliga sedvänjor och tänkesätt. Han ville också framstå som allmogens lärare och därigenom värna om sin prästheder. Ett problem både i relation till herrskap och bönder uppstod när han ingick sitt första äktenskap med sin hushållerska 1794. Hon och dottern avled emellertid i samband med den första förlossningen 1796. En kort tid efteråt gifte Stenberg om sig med en officersdotter som tillhörde ett högre stånd än han själv.